

Vlatka Filipčić Maligec

Premilim domorodkinjam

Filipčić Maligec Vlatka, višja kustosinja, MHZ – Muzej seljačkih buna, Samci 64, HR - 49255 Gornja Stubica

32-055.2 (497.5)"18"

PREMILIM DOMORODKINJAM

Čas med 1835. in 1848. je eno od ključnih obdobij hrvaške zgodovine v katerem nastane niz kulturnih in gospodarskih inštitucij, kar privede do integriranja najvišjih družbenih slojev v hrvaško nacijo. Največji boj je potekal na polju jezika. Ženske kot vzgojiteljice otrok se je štelo za tiste, ki so poklicane, da svoje otroke učijo v narodnem jeziku. Obdobje preporoda na Hrvaškem je tudi čas, ko ženske vstopajo iz hišnega in družinskega kroga v javno sfero. Ženske so postale aktivne sodelavke v društvenem in kulturnem življenju, vse bolj pogosto pa se pojavljajo s svojimi prispevki na področju književnosti, pričnejo tudi nastopati na gledaliških odrih in tam širiti hrvaško besedo, vneto pa sodelujejo tudi pri ostalih stremeljenjih, da bi v deželi zavela razsvetljenski duh in gospodarski napredek. Pri tem pričnejo dobivati čedalje več možnosti za boljše izobrazbo in različne zaposlitve izven svojega doma. V tem obdobju se tudi prvič na Hrvaškem pojavijo različna ženska združenja, ženske pa se vključujejo tudi v posamezna moška društva, predvsem z gospodarskega področja. Čeprav so v tem času ženske slavile kot ponos naroda, je o njih ostalo zelo malo sledi v zgodovinskem spominu.

Ključne besede: Hrvaška, ilirizem, Dragojla Jarnević, vloga žensk v ilirskem gibanju.

Slika pretekle sedanjosti postane tem ostrejša, čim več delov zloženke postavimo na pravo mesto. Če ti deli manjkajo, slika ostaja motna. Tudi takrat, ko gre za tiste slike, ki govorijo o zgodovini žensk – tako posameznic kot skupin. Čeprav slednje ne velja za vsa področja in vse čase enako, pa to za hrvaško zgodovino, ko gre za obdobje preporoda, v veliki meri drži. Ženski obraz preporoda se odkrije, če pogledamo pod površino in če se ne zadovoljimo samo s tiskano besedo ali izjavami

Filipčić Maligec Vlatka, Senior Curator, MHZ – Museum of Peasant Risings, Samci 64, HR - 49255 Gornja Stubica

32-055.2 (497.5)"18"

TO DEAR PATRIOTIC WOMEN

The time between 1835 and 1848 is one of the key periods in the history of Croatia. During that time a range of cultural and economic institutions were founded, which led to the integration of the highest social strata into the Croatian nation. The biggest battle was fought in the field of language. Because they raised children, women were considered as having the duty to teach children the national language. This period of national revival in Croatia was the time when women stepped from the domestic into the public sphere. Women began to engage actively in social and cultural life. They appeared more and more often with literary works, performed in theatre plays, thus spreading the Croatian language, and they participated eagerly in other efforts to spread the spirit of enlightenment and economic progress around the country. In this way they gained more opportunities for better education and various jobs outside the home. This was also the time when numerous women's societies were founded for the first time in Croatia; women also joined a few men's societies, in particular in the sphere of business. Although women were praised as the pride of the nation, very few documentary traces of them have been preserved in the historical memory.

Key words: Croatia, national revival, Dragojla Jarnević, women's societies.

na političnih shodih. Če bi vse ostalo na politični ravni, bi se na Hrvaškem nadaljnjih sto let od preporodnega obdobja govorilo latinsko in nemško. Da bi se nekaj bistvenega spremenilo, so bili očitno potrebni tako valčki s hrvaškimi teksti kot pesmi-ce na pahljačah – kar je danes večinoma utonilo v pozabo. Šele ko so nemške Karoline postale Dragojle in Draginje, Franciske Franjice, Julijane pa Ljubice, se je hrvaškemu jeziku odprla pot v družabno življenje. Mnogim ženskam iz meščanske-

ga, sicer maloštevilnega, vendar vplivnega kroga, je bilo težko učiti svoje otroke hrvaščino. Vendar se je to štelo za eno najvažnejših nalog pripadnic domoljubnega nežnejšega spola in dobra volja ter navdušenje sta jih pri tem spodbujala.¹

Zakaj je preporodno obdobje tako pomembno za hrvaško zgodovino? V času med leti 1835 in 1848 je nastal niz kulturnih in gospodarskih institucij, ki so v končnici privedle do integracije najvišjih družbenih slojev v hrvaški narod. V obdobju preporoda so pripadniki meščanstva, dela duhovščine in plemstva začeli s široko aktivnostjo na polju kulturne prebuje Hrvatov. Preporoditelji so veliko pozornost posvečali spodbujanju književnosti in ustanavljanju narodnih čitalnic, v katerih je bilo mogoče brati knjige in časopise ter prirediti predstave in koncerte. Medtem ko se za začetek preporoda šteje leto 1835, ko so v Zagrebu začele izhajati Gajeve *Novine Horvatzke*, se kot konec šteje leto 1848, ko so že bile ustanovljene vse važnejše ustanove. Kakorkoli, tako v življenju in delovanju ljudi kot v teku časa, pa tudi v razvoju preporodnih idej, je težko postaviti ostro ločnico. Sodelavci in sodelavke preporodnih stremeljenj so delovali tudi v naslednjem obdobju – vse do konca 19. stoletja.

Krasnemu spolu

Ob koncu 18. stoletja se je družabno življenje na Hrvaškem v glavnem še vedno odvijalo v zasebnih prostorih – v družinskih in prijateljskih krogih.² Pri Hrvatih je ples bil sestavni del določenih svečanosti, obredov in posebno svečanih priložnosti. Ni bilo plesa zaradi plesa tj. za zabavo, kakor se je začelo prakticirati na Zahodu in v Italiji, kjer so se plesi začeli razvijati ob gledaliških predstavah. Do srede 18. stoletja v Zagrebu javnih plesov sploh niso prirejali. Šele v začetku 19. stoletja so v Zagrebu začeli odpirati javne objekte s plesnimi dvoranami. Prvo plesno dvorano je zgradil grof Antun Pejačević v svoji hiši na Demetrovi 1. Hišo je kmalu prodal Emilijanu Kulmeru, on pa jo je 1807. prodal velikemu županu zagrebškemu, Madžaru Antalu Amadéu de Várkonyju, ki je prostor od 1797. do izgradnje Stankovičevega gledali-

šča leta 1834 dajal v najem raznim podjetnikom, ki so v njem organizirali nastope potujočih gledaliških skupin. Razen melodram, burk in parodij so v gledališču uprizarjali tudi dela klasikov, ki so bila v glavnem predelana, ter opere. V letih 1832/33 so na oder postavili tudi dve predstavi, prevedeni v kajkavski dialekt (v prevodu D. Rakovca). Amadéo osebno ni sodeloval v gledaliških aktivnostih, vendar se je uvrstil v hrvaško gledališko zgodovino, ker je prostor ostal znan pod njegovim imenom: »Amadeovo kazalište«.³

Prvo javno plesno dvorano je Zagreb leta 1834 dobil v gledališču, ki ga je na Markovem trgu zgradil trgovec Kristofor Stanković. Lastnik je zgradbo dajal v zakup nemškimi in italijanskimi podjetnikom, vendar so tam prav tako izvajali hrvaške predstave.⁴

Najvažnejše mesto javnega zbiranja preporoditeljev je postala dvorana zagrebškega Strelišča. Od ustanovitve dalje je bil cilj društva ne samo »zabava in urjenje na strelišču«, ampak tudi ostale »z zakonom dovoljene zabave«: branje, igra, ples.⁵ Tu so se zbirali vsi uglednejši Zagrebčani, in to brez ozira na poreklo in poklic, pa tudi spol (vpis je bil dovoljen tudi vdovam), ko pa so se 1840. v strelsko društvo včlanili preporodni prvaki Gaj, Demeter, Štoos in Rakovac, se je preporodni duh na strelišču začel krepiti. Strelišče oz. Strelsko društvo je tako postalo, zatem pa dolgo časa tudi ostalo, središče društvenega življenja takratnega Zagreba. *Narodne novine* so na svojih straneh objavljale, kdaj bodo potekale plesne prireditve in pri kom je mogoče dobiti vstopnice. Tako so leta 1840 omenjale štiri »krasne plese« na Strelišču, od katerih je v spominu posebej ostala zabava, ki so jo organizirali »domorodni mladeniči zagrebški«. Na Strelišču se je na plesu »domorodcev« zaplesalo tudi prvo narodno kolo, ki ga je vodila znamenita »domorodkinja« Sidonija Erdödy. Prav na Strelišču je Sidonija prvič izvedla arijo Ljubice v sklopu glasbene zabave, na kateri so izvajali dele iz še nedokončane opere *Ljubezen in zloba*. Od leta 1844 so na Strelišču ob

¹ Emilij Laszowski, *Plesni redovi iz ilirskog vremena. Iz kulturne povijesti Zagreba*, *Jutarnji list*, 28. 1. 1923.

² Vanda Ladović, »Zagrebačko građansko strelacah društvo ima čast obznaniti ...« (dalje: V. Ladović, *Zagrebačko građansko strelacah društvo*), *Kaj*, 7-8/1974.

³ *Hrvatski biografski leksikon, svezak 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1983.*

⁴ *Hrvatski leksikon, Naklada leksikon, Zagreb 1997, 2. zvezek, str. 469; Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Školska knjiga, Zagreb 1980, str. 280.*

⁵ V. Ladović, *Zagrebačko građansko strelacah društvo*, str. 114.

ponedeljkih in sredah vpeljali besede, na katerih so igrali šah, brali poezijo in razpravljali o politiki.

Na programu plesnih prireditev so bili valček, slavonska polka, galop in mazurka, zadržali pa so se tudi nekateri plesi iz 18. stoletja: kvadrilja, poloneza in kotiljon. Dolgo časa so valček zaradi objemanja plesalcev šteli za nedostojen, zato ga je ponekod cerkev – npr. v Franciji – celo prepovedovala. Kljub temu je bil valček na programu vsake plesne prireditve v Zagrebu v 19. stoletju, dunajski valček pa je začel osvajati plesne dvorane po vsem svetu že od leta 1815. V preporodnem obdobju je potekala živahna bitka proti zapeljivem dunajskem valčku, vendar so bile dame njegove odločne zagovornice. Da bi rešil nastali problem je Juraj Oršić, eden od voditeljev Narodne stranke in dosmrtni častni strelski polkovnik, sprejel salomonsko rešitev: dunajski valček ostane, vendar ob hrvaških verzih.

V plesnih redih, v katere so dame vpisovale, komu so namenile posamezen ples, so bile tiskane priložnostne pesmice, ne ravno v vzvišenem stilu, vendar brez dvoma domoljubne vsebine. Tako so »Domorodni Mladenci Zagrebski« na plesu, ki je potekal 24. februarja 1840 na strelišču, posvetili »krasnemu spolu« naslednjo pesmico:

»Kako ovde, seke mile
S nami svugdi složne bile,
Sada smele, sada krotke
Bile uvek domorotke!«

V približnem prevodu:

»Kakor tukaj sestre mile
Z nami vedno složne bile
Zdaj prav smele, zdaj pa krotke
Naj so vedno domorotke!«

Domorodni mladeniči so tudi naslednje leto v plesnem redu pozivali k »združenju obeh spolov«. ⁶ Preporodne ideje so se širile tudi na narodnih koncertih. Prvi koncert te vrste je potekal v Zagrebu ob kraljevem godu, in to v hrvaškem jeziku, pri tem

⁶ Hrvatski narodni preporod 1790-1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta. Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Globus, 1985. (dalje: HNP), str. 141.

Portret Klotilde Drašković. Hrvatska, 19. st., MSB 652.

pa je sodelovalo 12 žensk. ⁷ Podobne glasbene zabave so se prirejale tudi v drugih hrvaških mestih: Đakovu, Karlovcu, Osijeku, Gospiću, Bjelovaru – po vseh teh zabavah je Danica redno objavljala zahvale »premilim domorodkinjam, ki jih ni bilo sram pokazati, koliko cenijo svoj dom in jezik«. ⁸

V gledališki zgradbi, zgrajeni leta 1834, ki je bila v zasebni lasti, so nastopale nemške gledališke skupine. Kljub temu so posamezni nemški podjetniki in najemniki, ki so zaznali duh časa, pristajali na kompromise in uvrščali v nemške predstave hrvaške pesmi, budnice in davorije, ali pa pisali igrokaze, sicer v nemščini, vendar take, ki so bili s svojo tematiko povezani s hrvaško zgodovino. Tako so že leta 1835 uprizorili *Die Magdalenen Grotte bei Ogulin* (Magdalenina jama pri Ogulinu) s kolom in budnico *Horvatov sloga i Zjedinjenje* (bolj znano

⁷ Agneza Szabo, *O sudjelovanju žena u hrvatskom narodnom preporodu 1835.-1848.* (dalje: A. Szabo, *O sudjelovanju žena u hrvatskom narodnom preporodu*). *Kaj, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 28 (1995), 4/5, str. 109-121; tu str. 111, 118. Njihova imena so: Sidonija Erdödy, grofica Milica Keglević, Adela Keresztury, Eugenija Kriger, Milica Lentulay, Vilhelmina Minsinger, Marija Mossbauer, Vincencija Puc, Rozina Rotter, grofica Dragojla Sermage, Milica Švabelj in Paulina Zrnčić.

⁸ Prav tam, 112.

kot *Još Hrvatska nij' propala*). Ta praksa se je nadaljevala, tako da so nemške predstave s hrvaškimi pevskimi vložki dobile pomen narodnih manifestacij. Zgodovinski datum predstavlja leto 1840, ko je novosadsko *Domorodno teatralno društvo*, ki je v Zagreb prišlo kot *Leteče diletantsko pozorište*, izvedlo Kukuljevićevo »junaško igro« *Juran in Sofija ali Turki pri Sisku*, eno od prvih novejših dramskih del, uprizorjenih v štokavski inačici hrvaščine.⁹ Gledališke predstave so uprizarjali tudi v drugih hrvaških mestih, ki so jih obiskovale potujoče gledališke skupine. Nasploh pa je bilo gledališče tisto, kar so domoljubi z dežele zavidali Zagrebčanom.¹⁰

Prav plesi, gledališke predstave in koncerti so bili priložnosti, ob katerih so se enakopravno zabavali, v določeni meri pa zabavo tudi kreirali, in to tako ženske kot moški.

Ilirskim hčerkam

Ko govorimo o pomenu, ki ga je moška družba dajala vključevanju nežnejšega spola v svoj krog, je potrebno omeniti spis Janka Draškovića *Ein Wort an Iliriens hochherzige Töchter* (Beseda ilirskim blagodušnim hčerkam, Zagreb, 1838). Ta spis je bil zelo hitro preveden v češčino, na prevod v hrvaščino, in to v srbski, cirilični izdaji, pa je bilo treba čakati vse do leta 1931.¹¹

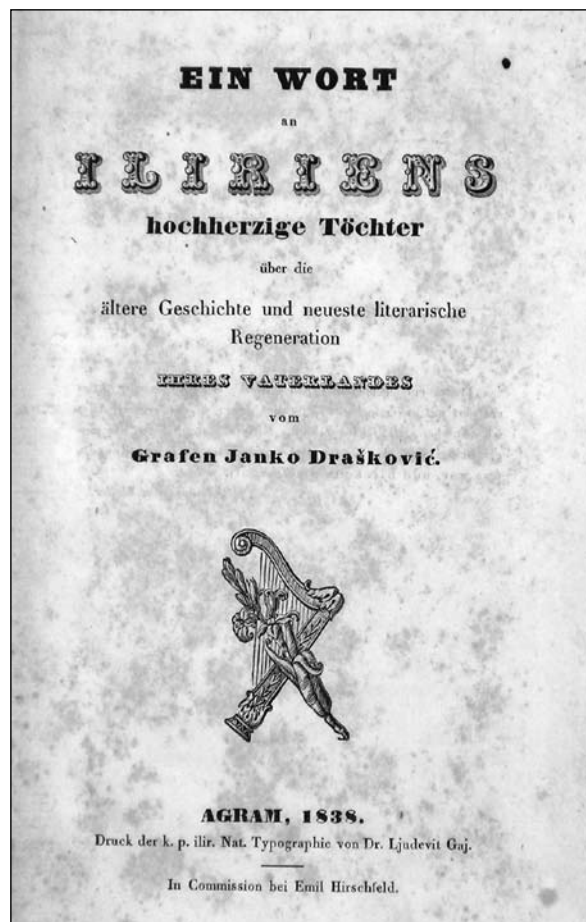
Germanizacijo žensk so Ilirci pojmovali kot izgubo čistosti in nedolžnosti in so hoteli ženske očistiti vseh tujih vplivov, vendar so jih pri tem opravilu naslavljali v nemščini.¹² Janko Drašković, ki je bil eden od redkih pripadnikov visokega hrvaškega plemstva, ki se je pridružil preporodnim stremljenjem, je bil glede tega precej kritičen. Menil je, da se stopnja omikanosti nekega naroda najbolje presoja na podlagi tega, koliko le-ta spoštuje svoj jezik in svoje ženske. Naklonjenost žensk pa

⁹ Nikola Batušić, *Ilirski pokret i kazalište; v: Hrvatski narodni preporod 1790-1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta (dalje HNP). Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Globus, 1985; str. 107-110.*

¹⁰ »Taušinski ... peljal nas je v gledališče. Zagrebčanom zavidam samo gledališče. To je edina zabava, v kateri želim uživati.« Dragojla Jarnević, *Dnevnik (dalje: DDJ)*. Karlovac, Matica hrvatska, 2000; str. 63.

¹¹ Antun Barac, *Ilirski pokret*, Beograd, 1931.

¹² Hays, Meghan, "Valjane majke i blage kćeri", *Odgovori i izobrazba žena u nacionalnom duhu u Hrvatskoj 19. stoljeća, Otium*, 4/1-2, 1996.

Janko Drašković: *Ein Wort an Iliriens hochherzige Töchter*. Zagreb, 1838. Kajkaviana, RKC 43a.

je štel za najmočnejši spodbujevalnik vsega človeškega delovanja. Krivca za neljubo dejstvo, da ženske na Hrvaškem ne negujejo narodnega jezika, je videl v moških. Ti so uporabljali latinski jezik, ki je bil ženskam nedostopen, tako da je narodni jezik bil prepuščen samo navadnemu ljudstvu. Te Draškovićeve ugotovitve pa je vendarle potrebno dopolniti z dejstvom, da Tkalac¹³ v svojih *Spominih* navaja, da na Hrvaškem (kot tudi na Ogrskem in Poljskem) latinščino govorijo in pišejo vsi izobraženci; ne samo moški, ampak tudi mnoge ženske. Pri tem je Tkalac izpostavil, da so si v 16. in 17. stoletju ženske dopisovale v hrvaščini, da pa so v 18. stoletju mnoge matere govorile latinščino enako

¹³ Imbro Ignjatijević Tkalac (1824-1912), publicist. Od leta 1848 do 1861 tajnik Trgovsko-obrtne zbornice. Prizadeval si je za ekonomski in kulturni preporod Hrvatov, bil pristaš vseslovske ideje. Pobudnik ustanovitve dnevnika *Ost und West na Dunaju*. Napisal je *Spomine iz mladosti na Hrvaškem*. Hrvatski leksikon, Naklada leksikon, Zagreb, 1997, zvezek II., str. 569.

Mužje ilirske dobe (1835-1850). Kajkaviana.

dobro kot očetje.¹⁴ Kakorkoli, Drašković je zaključil, da uspeh preporodnega gibanja ne bo umanjkal, če ga bodo le podprle ženske. Ženske je zato laskavo pozval, naj podprejo narodno stvar.¹⁵ Tudi iz zaključnega dela Draškovićevega spisa, v katerem je govoril o novem pravopisu – gajici in potrebi po razvoju enotnega knjižnega jezika –, je jasno, da žensk ni dojemal kot povsem neizobražene.¹⁶

Četudi je pretirana ocena Josipa Horvata, da so ženske po izidu Draškovićeve brošure postale najaktivnejše pobudnice narodnega preporoda, je v njej vendarle tudi precej resnice.¹⁷ Ivan Kukuljević pravi: »Po tisti poslanici naslovljeni na ilirske hčerke, sta se čudežno spremenila značaj in narava naših osveščenih žena: tiste, ki so bile že napol ponemčene, so se začele učiti in govoriti hrvaščino, sprejele narodno nošnjo, pričele brati hrvaške časopise in

*knjige, peti hrvaške pesmi tako javno kot doma ter si dopisovati v hrvaščini. Nekatero pa so celo s svojim prispevkom obogatile hrvaško književnost.*¹⁸

Zagrebski škof in prvi nadškof Juraj Haulik je ženske prav tako štel za bistveni del družbe. To je razvidno iz njegovega karitativnega dela. Podpiral je ne samo sklad za dekleta iz Krajine, ki so se želele omožiti, in sklad za revne vdove svoje nadškofije, ampak tudi sklad, iz katerega se je nagrajevalo mladino obeh spolov za marljivo obiskovanje šole in verouka.¹⁹ Nadškof je finančno podprl tudi edino zasebno deklinško šolo v Zagrebu, v Zagreb pa je pripeljal tudi sestre usmiljenke, da bi povzdignile raven osnovnega šolstva.²⁰

¹⁴ Imbro Ignjatijević-Tkalac, *Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj*. Beograd, Zadruga štamparskih radnika »Rodoljub«, 1925-1926, Srpska književna zadruga; str. 187.

¹⁵ Janko Drašković: "Riječ plemenitim kćerima Ilirije" v: Barac, Antun: *Ilirski pokret*, Beograd 1931, 103-105.

¹⁶ Prav tam, 133-139.

¹⁷ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, knj. 1, Zagreb, 1990, str. 42.

¹⁸ Prav tam, str. 53.

¹⁹ *Geslo Juraj Haulik v: Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*. Zagreb, »August Cesarec«, 1990, posebna izdanja (Pretisak izd. iz 1925. god.).

²⁰ Agneza Szabo, *Zagrebački nadbiskup Juraj Haulik i hrvatski narodni preporod (1835-1848)*, *Kaj*, 4-5/1994, str. 32, 35.

Domorodkinje je s svojim programskim tekstom, ki ga je za *Danico* priredil Vjekoslav Babukić,²¹ nagovoril tudi češki baron Dragutin Villania.

Žene ilirske dobe: Kako so Karoline postale Dragojle

Ko govorimo o preporodnem obdobju je težko obravnavati delovanje žensk kot skupine. Posamezne usode nam podajajo sliko o položaju in življenju žensk te dobe. Tiste redke, ki jih poznamo, so nam dragocen vir podatkov.

Znana grafika z naslovom *Moški ilirske dobe*, ki se najpogosteje uporablja kot ilustracija tekstov o Hrvaškem narodnem preporodu, je primer skritih ženskih obrazov. Na njej namreč med petdesetimi moškimi zasledimo tudi dve ženski Dragojlo Jarnević in Sidonijo Rubido. Ti dve dami, ki izvirata iz različnih okolij (prva iz meščanskega, druga iz plemiškega), v svojem življenju, razen domoljubnega entuziazma, nista imeli dosti stičnih točk. Celo v tem pogledu je njuna usoda bistveno drugačna: medtem ko je Dragojla ostala vztrajna v svojih stremljenjih vse do svoje smrti, se je Sidonija umaknila iz javnega življenja in posvetila izključno družini in sinu, ki pa ni delil njenih mladostnih idealov.

Jarnevićeva se je rodila 1812. v karlovški trgovski družini kot Karolina, umrla pa je leta 1875 kot Dragojla. Čeprav je delovala kot učiteljica in kot taka vodila zasebno šolo v Karlovcu, je javnosti znana predvsem kot pisateljica. Aktivno je sodelovala v ilirskem preporodu, posebno po srečanju z Ivanom Trnskim²² v avstrijskem Gradcu leta 1839. Pomenljivo je, da so v literaturi največkrat citirani prav odlomki, ki govorijo o srečanjih s Trnskimi in ki poudarjajo njegov odločujoči vpliv na njeno ustvarjanje. Trnski pa je pustil globoko sled tudi v njenem zasebnem življenju. Jarnevićeva je pisala pesmi in novele, že 1843. pa je v samozaložbi izdala zbirko novel *Domorodne poviesti*, ki je bila hitro razprodana.²³ Objavljala je tudi v *Danici*, *Kolu* in

Dragojla Jarnević. Detajl grafike *Možje ilirske dobe*.

Nevenu, kasneje pa tudi v drugih listih. Ona je prav tako tudi redka, če ne celo edini primer delovanja ženske v tem času in prostoru na gospodarskem področju. Njeno življenje, v katerega dobimo vpogled prek njenega dnevnika, ki ga je začela pisati v svojem enaindvajsetem letu, je nenavadno zanimivo pričevanje o položaju samostojne ženske v prvi polovici 19. stoletja.²⁴

Dragojlin dnevnik je brutalno iskren. Od začetnih retrospektivnih strani, ko izraža olajšanje

²¹ A. Szabo, *O sudjelovanju žena u hrvatskom narodnom preporodu*, str. 113, 119.

²² Ivan Trnski (1819–1910), književnik, častnik, prvi veliki župan bjelovarsko-križevske županije. V dobi ilirizma je bil slavljén kot največji ilirski pesnik. *Hrvatski leksikon*, Naklada leksikon, Zagreb 1997, str. 585.

²³ HNP, str. 56; Dragojla Jarnević, *Život jedne žene - odabrane strane dnevnika* (prir. Stanko Dvoržak). Zagreb, Znanje,

1958; str. 6–11.

²⁴ *Literatura o Dragojli Jarnević je obširna. Tu navajam samo nekatera od uporabljenih del: Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* (pribrao i uredio Antun Cuvaj). 2. ispravljeno i popunjeno izdanje, Zagreb, Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910-1913; Divna Zečević, *Dragojla Jarnević*. Zagreb, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, 1985; I. Brlić-Mažuranić, A. Milčinović, Z. Marković, *Izabrana djela*. Zagreb, Matica hrvatska, Zora, 1968 v zbirki *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 73; HNP; Dragojla Jarnević, *Život jedne žene*; Ivan Trnski, *Vjekopis Dragojle Jarnevićeve*. *Vienac* 14 od 3. 4. 1875.

zaradi smrti nečaka,²⁵ do opisa prve spolne izkušnje v svojem štiridesetem letu, ki jo je imela s precej mlajšim moškim: »No, resnično, iskreno moram priznati, da sem pričakovala več prijetnega občutka pri tem opravilu, kakor sem ga v resnici občutila.«²⁶ Iskrena je ostala tudi v kasnejših zapisih, ko govori o svoji zvezi z dvakrat mlajšim kmečkim fantom Mikom, katerega je finančno podpirala: »Njegovo ljubezen bi morala kupovati z novci, ampak me je zelo sram«²⁷ ... ali pa v bolj vedrem razpoloženju: »Jaz se vsemu temu smejem, ker imam magnet, ki fanta privlači, to pa je denar.«²⁸

Jarnevičeva je otroštvo preživela v Karlovcu. Oče, trgovec z železnino, je umrl, ko ji je bilo sedem let in je zapustil vdovo s šestimi otroki. Trgovina do takrat ni bila materino delo, skrb za otroke in vinograd pa je delila z dvema služkinjama. Zato je očetova smrt v življenje družine prinesla stalno finančno negotovost. Prva sestra se je omožila pri osemnajstih letih. Mesto Karlovac je sicer imelo pravico do skrbništva nad mladoletnimi otroki, ki so ostali brez očeta, vendar jo je prepustilo materi in zetu. Deklice so hodile v šolo, v ročnih delih pa jih je poučevala učiteljica z Dunaja. Dragojla je prenehala s šolanjem pri trinajstih letih. Starejša sestra je dobila najboljšo izobrazbo: razen različnega ročnega dela se je učila tudi kuhati in igrati klavir pri neki Francozinji. Ostale sestre so se morale teh veščin učiti od nje.

Dragojla je starejši sestri pomagala pri čuvanju otrok, zgodaj pa je že prispevala v družinski proračun s šivanjem. Snubce je vse po vrsti zavračala. Bila je slabega zdravja in ker zdravniki niso mogli odkriti vzroka za njeno bolehanje, so ji predlagali pot v tujino.²⁹ V Gradcu, kjer se je učila krojenja, je prvič prišla v stik z narodnim prepородom in prvič si je zaželela naučiti se svojega jezika.³⁰ Kljub temu pa je bil eden od njenih razlogov za odhod v tujino njeno stališče, da ženske nimajo do domovine nobene dolžnosti: »Me ženske smo samo sredstvo, da rojevamo in vzgajamo vrle sinove, sicer

pa ji (domovini, op. a.) ne moremo biti prav zelo koristne.«

Odhod Jarnevičeve v Gradec in Trst je omogočil njej, in tako tudi nam, neposreden vpogled v življenje takratnih žensk v različnih okoljih. Na poti v Trst je spoznala grofa Carzoninija, ki ji je napisal priporočilno pismo. Čeprav ji ni bilo ravno všeč, da jo na osnovi tega priporočila, štejejo za njegovo ljubico, pa ji je ta položaj vendarle prinesel privilegirano izhodišče pri iskanju službe. Možnosti za zaposlitev ženske iz srednjega sloja niso bile mnogoštevilne: lahko je delala v zavodu za majhne otroke, kot družabnica starejših gospa ali kot guvernanta – vzgojiteljica. Delo guvernante, čeprav namenjeno ženskam iz srednjih slojev, je bilo nagrajeno le neznatno več kot delo sobarice. Tako je sobarica zaslužila 5, vzgojiteljica pa 6 do 7 forintov mesečno. Kljub temu pa so imele vzgojiteljice občasno priložnost, da se lahko družijo z višjimi sloji. V zgodnjem 19. stoletju je guvernanta, ob tovarniški delavki v zahodni Evropi, postala simbol samostojnih, zaposlenih žensk. Ta služba je bila v glavnem, kot smo že omenili, slabo plačana, toda ženskam iz srednjega sloja je predstavljala edino alternativo službi šivilje. Poleg tega je bila služba guvernante privlačna tudi zato, ker je bila internacionalne narave.³¹

Težko je priti do točnih podatkov o tem, na kakšne načine vse so ženske v tej dobi služile denar. Medtem ko je v kmečkih gospodinjstvih ženska imela veliko vlogo pri opravljanju najrazličnejših del, je v mestu njena vloga v glavnem bila upravljanje z moževimi prihodki in vodenje gospodinjstva. Kljub temu pa ni ravno majhno število žensk, ki so hotele same zagotavljati svojo eksistenco ali pa prispevati v družinski proračun. V statističnih popisih pri navajanju poklicev v 19. stoletju niso vzete v ozir aktivnosti, s katerimi so ženske služile denar ali živila: organiziranje prenočišč, čuvanje otrok, šivanje, nekatere oblike hišne dejavnosti, pomoč moškim pri izvajanju obrti, kjer so bili oni nosilci, zbiranje klasja po žetvi, pranje perila za druge, opravljanje posla gospodinje oz. hišne pomočnice ...

Razlike v razumevanju tega, kar je za žensko dovoljeno oz. nedovoljeno, so obstajale že med

²⁵ »V tem času pa je umrl prvorojenec moje sestre in jaz sem si oddahnila vsaj za kak mesec, saj je bil že drugi na poti, ki je nekega spomladanskega dne tudi srečno prispel.« DDJ, str. 10.

²⁶ DDJ, 459.

²⁷ DDJ, 514.

²⁸ DDJ, 558.

²⁹ DDJ, 11–14.

³⁰ DDJ, 115–126.

³¹ Gizela Bek, *Žena u istoriji Evrope. Od srednjeg veka do danas*, Clio, Beograd, 2005, 168.

DOMORODNE

P O V I E S T I

OD

DRAGOILE JARNEVIĆEVE.

KNJIGA PĚRVA.

Sadėrżaj:

Oba Priatelja.

Źertve iz ljubavi i viernosti za domovinu.

Povodkinje pod gradom Ozlom.

U KARLOVCU.

1 8 4 3.

Dragoila Jarnević: Domorodne poviesti. Karlovac 1843. Kajkaviana R.K.A. 87.

Gradcem in Trstom, ki niti nista tako daleč naražen. V Trstu se poštenim ženskam ni spodobilo, da bi same hodile po mestu, medtem ko je to bilo v Gradcu povsem običajno.³²

Iz dnevnika Jarnevićeve izvemo, da je obžalovala, ker ni bila moški, saj je menila, da ženskam ni treba dati volilne pravice.³³

Njen dnevnik poleg intimnih avtobiografskih zapisov vsebuje tudi nedvomno dragocen vpogled v vsakdanje življenje prepornega obdobja. Pri tem ne govori samo o svojem življenju, temveč tudi o svoji materi in sestrah, navedena pa so tudi zanimiva opažanja o nekaterih sodobnikih – med drugim o Mažuraniću, Gaju, Vrazu, Kušlanu, posebej pa o Ivanu Trnskem.³⁴

Jarnevićeva je ena redkih žensk na teh prostorih, ki je s svojim življenjem in delom pokazala, da ženska ni samo okras moškega doma, ampak samostojna oseba, ki misli s svojo glavo in sprejema lastne odločitve, tako pravilne kot napačne.

Sidonija Erdödy,³⁵ prva hrvaška koncertna pevka in operna primadona, je s svojimi javnimi nastopi neizmerno veliko prispevala k nacionalni prebujanju Hrvatov. Na koncertu na zagrebškem strelišču je marca 1833, ko ji je bilo štirinajst let, prvič javno zapela budnico *Još Hrvatska ni propala*, sodelovala pa je tudi na številnih drugih narodnozavednih prireditvah. Sidonija je pripadala revni veji mogočne aristokratske družine. Ker so njeni družinski člani poznali družino Ljudevita Gaja in cenili njegovo mater Julijano, je Gaju ni bilo težko pridobiti za svoje ideje. Ko je ona kot grofica pela budnico, nasprotniki niso mogli reagirati proti pevki in tudi, vsaj v prvem trenutku, ne zoper pesem. V aprilu leta 1838 je grofica Erdödy dala idejo, da v Zagrebu organizirajo velik koncert v korist prebivalcev Pešte, ki jih je prizadela poplava. Na koncertu so se ji pridružile Milica Keglević, Vilhelmina Misinger in Dragojla Sermage. Prva je zapela vlogo Ljubice v operi *Ljubez in zloba*

Sidonija Rubido Erdödy. Detajl grafike Možje ilirske dobe.

Vatroslava Lisinskega, ki jo je – če ne štejemo prazizvedbo – zapela še šestkrat, tudi oktobra 1847, ko je bilo delo izvedeno v čast proglastitve hrvaščine za uradni jezik. Bila je slavljena kot ponos naroda. Ko se je Gaju leta 1845 rodil sin Velimir, mu je bila Sidonija Erdödy botra (boter je bil Ambroz Vraniczany³⁶). Sidonija Erdödy se je po letu 1847 umaknila iz javnega življenja in se posvetila izključno sinu in možu.³⁷

Javnosti manj znano, vendar ne manj pomembno mesto vsekakor pripada Josipi Vancaš, rojeni Andrasy (1821–1910). Po zgodnji smrti staršev je odraščala v hiši strica, zagrebškega kanonika Mihajla Mihića. Izobrazbo je pridobila medtem, ko je poslušala stričeva predavanja v plemiškem konviktu. Josipa se je omožila z dr. Aleksom Vancašem, ki ga je spoznala, ko ji je bilo šestnajst

³² DDJ, izvlečki, 71.

³³ Dragojla Jarnević, *Život jedne žene. Odabrane strane dnevnika (prir. Stanko Dvoržak)*. Zagreb, Znanje, 1958, npr. 214, 217, 226-228.

³⁴ HNP, str. 56.

³⁵ Hči Karla Erdödyja in Henriette Harbuval et Chamare. *Rojena v Zagrebu 7. 2. 1819, umrla 17. 2. 1884 v Gornji Rijeki pri Kalniku*.

³⁶ Ambroz Vraniczany (1810–1870), podjetnik, politik in veletrgovac v Karlovcu. Načelnik finančnega oddelka hrvaške vlade (1848–50). Predsednik Matice ilirske (1851–58). Leta 1862 imenovan za barona.

³⁷ Lovro Županović v: Nadica Jagarčec, Sidonija Rubido Erdödy (1819-1884). Prilog obilježavanju 150. godišnjice prve hrvatske opere "Ljubav i zloba" Vatroslava Lisinskog. Kumrovec, Muzej Staro selo, 1996, str. 5-7; HNP, str. 246; Marija Jambrišakova, *Znamenite žene iz priče i poviesti*, Zagreb, 1887. 52-60; Josip Horvat, *Ljudevit Gaj - njegov život, njegovo doba* (dalje: J. Horvat, *Ljudevit Gaj*). Zagreb, Liber, 1975, str. 105, 222.

let. Bila je njegova druga žena. Vancaš pa v ženi ni želel imeti samo okrasek, ampak je v njej videl tudi partnerja pri svojih stremljenjih. Prvi javni ples, na katerega je Vancaš odpeljal svojo ženo, je bil na domoljubnem strelišču. Vse do pozne starosti je Josipina hranila trakce s tega prvega plesa, na katerih so bili napisi – narodna gesla: »Na spomen krasnom spolu – Jasnim zvezdam u tom kolu – Koj mladića Slogu pravi – Da svet lepi s nim proslavi« in: »Ljubav roda, lepog spola – Vodja ovoga je kola – Al bez Sloge kolo svako – Ide slabo, naopako«.

Salon Josipe Vancaš je sčasoma zaslovel kot intimno mesto za prijateljsko druženje ilircev. Tu so se zbrali prvi prispevki za *Matico Ilirsko*, tu se je tudi porodila ideja za njeno osnovanje. Vancaševi so pod svoje okrilje vzeli tudi Babukića³⁸ in Vraza.³⁹ Josip Vraniczany - Dobrinović⁴⁰ je Josipi Vancaš nadel ime »Mamica Ilircev«, v njej pa je videl klasičen tip ženske, varuhinje ognjišča, ki se posveča napredku roda in doma. Kot »ljubljenjo svojo mamico« jo naslavlja tudi Stanko Vraz, Preradović pa ji pravi »zemeljski angel« in »gospa mamica«. Vancaševa je tudi skrbela za bolnega Lisinskega, njeni hčerki, Otiliji Vancaš, pa je Lisinski posvetil svojo kvadriljo *Ljubica*. Lisinski, ki je začel bolehati v času študija v Pragi, kjer je živel v pomanjkanju, je po vrnitvi v Zagreb zaman iskal stalno zaposlitev. Bil je najbolj tragična osebnost hrvaške glasbe in je pozabljen umrl v bedi.⁴¹

Življenje Josipine Vancaš je bilo zaznamovano z osebnimi tragedijami. Prva je družino prizadela smrt štiriletnega sina Jurice, ki je umrl za škrlatinko. Hči Otilija je umrla v enaindvajsetem letu, kmalu za tem je umrl še njen mož, za njim pa še hčerkica Lilly v drugem letu starosti. Vse te tragedije Vancaševe niso onemogočile, pač pa so jo spodbujale, da svojo energijo usmeri v podpo-

ro preporoditeljem.⁴² Vancaševa je tako pomagala tudi Mirku Bogoviću⁴³ in Ivanu Filipoviću, ko sta se znašla v zaporu. Na svojem posestvu v Kostelu je imela kuhinjo za starce. Ukvarjala se je tudi z rejo perutnine in je po nekaterih podatkih celo vzgojila novo vrsto kokoši.

Dragojla Jarnević je o srečanju z njo zapisala: »Lepo govori hrvaščino in nisem se je mogla naposlušati. Današnji dan mi je bil vreden toliko kot drugih trideset in zadovoljna bom šla v posteljo, prepričana, da sem govorila z žensko redke vrednosti.« Jarnevićeva pa je bila znana po tem, da pohval ni ravno trosila naokrog.⁴⁴

Preporod pa so, na svoj način, zaznamovale tudi ženske iz družine Gaj – Ljudevitova mati, sestra, nečakinja, žena in hči. Najvažnejša je bila vloga njegove matere. Julijana Gaj, rojena Schmidt, je imela, poleg Ljudevita, ki je bil najmlajši in mamin ljubljeneček, še šest otrok. Pisala je v narodnem jeziku in v narodnem duhu in je tako imela znaten vpliv na oblikovanje Ljudevitove osebnosti, o čemer tudi sam piše v svoji nedokončani avtobiografiji. Bila je njegov prvi pristaš in je do konca življenja podpirala njegove ideje. Klicali so jo tudi Ljuboslava. V kasnejših letih je živela z najmlajšim sinom in je bila v hiši ona, ne pa Ljudevit, središče občudovanja in spoštovanja. Ko je umrla, so njen spomin s tiskanimi priložnostnimi spisi počastili Ivan Mažuranić, Pavao Štoos in »zagrebška duhovna mladina«.⁴⁵

Ljudevit Gaj se je leta 1842 oženil s Paulino Krizmanić, ko je imel 32, ona pa 26 let. Paulina in njena sestra Dragojla (poročena Štajdacher),⁴⁶ sta rasli v domu bistriškega župnika in opata Ivana

³⁸ Vjekoslav Babukić (1812–1875), jezikoslovec in prevajalec, prvi tajnik Maticе ilirske in prvi profesor hrvaškega jezika na zagrebški Kraljevski akademiji. Hrvatski leksikon, I. svezak, Naklada leksikon, Zagreb 1996.

³⁹ Stanko Vraz (1810–1851), po poreklu Slovenec, se je rodil pod imenom Jakob Frass. Književnik in prevajalec, tajnik Maticе ilirske. Hrvatski leksikon, svezak II., str. 667.

⁴⁰ Odvetnik, pesnik, poslanec v cesarskem svetu. Antonija Kassowitz-Cvijić, Josipa Vancaš, ki so jo klicali "Majčica Ilira". Hrvatsko kolo, knjiga X, Zagreb 1929. (dalje: A. Kassowitz-Cvijić, Josipa Vancaš), str. 50.

⁴¹ Vatroslav Lisinski (1819–1854), s pravim imenom Ignac Fuchs, po očetu slovenskega porekla. Skladatelj. Glasbeno se je izobraževal v Pragi.

⁴² A. Kassowitz-Cvijić, Josipa Vancaš.

⁴³ Mirko Bogović (1816–1893), književnik. Bil je urednik *Nevena* in je bil tudi obsojen zaradi objave *Domorodne utjehe* Ivana Filipovića. Pripadal je skupini mlajših ilircev. Je eden od tvorcev hrvaške zgodovinske novele. Enciklopedija leksikografskog zavoda, I. zv., »Bogović«, str. 428.

⁴⁴ A. Kassowitz-Cvijić, Josipa Vancaš; HNP, str. 179, 253, 377; Jarnević: 1958., 231, Na drugem mestu za njo pravi: »Ta ženska je tako mila in prijetna, da se ne bi nikoli zasitila pogovarjati se z njo«, DDJ, 612.

⁴⁵ HNP, str. 221, 222, 361; J. Horvat, Ljudevit Gaj, str. 10-16 ("Gaj je v svoji prvi izdaji kreacija mame Julijane Gaj."), 24, 151, 152, 160.

⁴⁶ J. Horvat, Ljudevit Gaj, str. 194. Vjekoslav Stauduar (Štajduar, Štaruduar), županski sodnik, bil je lastnik majhnega posestva Omilje pri Zelini, ki je bilo zbirališče Ilircev.

Krizmanića ter sta bistveno pripomogli k temu, da je Krizmanićev dom postal središče narodnega življenja in shajališče najznamenitejših ljudi tega časa.⁴⁷ Njun oče je bil opatov mlajši brat Stjepan, častnik, krajinski kapetan, mati pa je bila neznane-ga porekla, verjetno Romunka iz Erdelja. Pri opatu sta živeli od leta 1829, ko jima je umrla mati, oče pa jima je umrl že desetletje prej. Na podlagi ohranjenih pisem je mogoče sklepati, da njuna izobrazba ni bila ravno vrhunska, še tista, katere sta bili deležni, pa je bila v nemščini. Bili sta podeželski gospodični brez dote. Paulini sta, kot je videti, razen Gaja dvorila tudi Rakovac⁴⁸ in Vraz.⁴⁹ Krog njenih interesov ni bil ravno širok. Njena edina literatura so bili takrat moderni zabavni romani v nemškem prevodu. Vendar sta bila tako njena nemščina kot pravopis njenih pisem v nemščini izrazito slaba. Niti zdaleč ni dosegala intelektualnih sposobnosti Gajeve matere, kljub temu, da jo je Gaj že od prvih dni zakona klical »*mamica*«. Sodobniki so si jo zapomnili kot lepotico nekoliko nenavadnega tipa: za glavo je bila višja od Gaja, z nekoliko neobičajnimi, vzhodnjaškimi potezami obraza, ki jih je morda podedovala od matere.⁵⁰ Takoj po zaroki, ki so jo dokaj dolgo pričakovali, je Ljudevit začel Paulino uvajati v družbo. Ko je bilo leta 1842 ustanovljeno *Društvo Domorodkinj*,⁵¹ je bila ona ena od prvih članic. Pod vtisom poročnega razpoloženja je Gaj sanjal o tem, da bi kupil stari grad v Krapini in je v tej smeri tudi podpisal nekaj pogodb. Med Gajevimi prijatelji pa Paulina ni nikoli dosegla tistega položaja, ki ga je prej zavzemala njegova mati Julijana. Tako npr. Vraz, ko piše o Gajevi zaroki in nekem denarju, ki ga je Gaj dobil, nekoliko cinično ugotavlja: »*On si v resnici za ta denar ne bo mogel kupiti štalice za svojo kravico.*« Ljudje so jo obdržali v spominu kot ponosno, oholo in nedostopno. Zato so s toliko večjim užitkom takrat, ko je bil razglašen stečaj Gajevih, prepevali pod njunim

oknom: »*Ni kraljica, ni banica, nek gajica, prosta novinarica ...*«⁵²

Še ena ženska te dobe se pojavlja v hrvaški književnosti. Jagoda (Marija, Agata) Brlić, poročena Amruš, se je rodila v Brodu na Savi leta 1824, umrla pa v Zagrebu 15. aprila 1897. V Brodu je obiskovala t. i. trivialno in glavno šolo, zatem pa Državno dekliško šolo. Ko ji je bilo štiriindvajset let se je omožila z zdravnikom Ivanom Amrušem. Od leta 1861 je njena družina živela v Zagrebu, njen dom pa je postal prostor, kjer so se zbirali znani hrvaški pisatelji. Tudi sama je pisateljela – njena prva pesem je bila objavljena v *Kolu* leta 1842, objavljala pa je tudi v *Danici*, *Zori dalmatinski* in *Vijencu*.⁵³ Morda njen stil ni bil vedno na najvišjem nivoju (kakor to tudi ni bil stil Dragojle Jarnević), vendar so bila sporočila, ki jih je v njenih pesmih razbrati, tako jasna kot tudi zanimiva:

*Proklet on, proklet on,
proklet bio madjaron,
nek ga sunce neogrije,
nek mu polja tuča bije,
nek mu briga nuz bok stoji.
prokletstvo nek ga osvoji.*

*Proklet bio, kud hodio,
nesrećom se on srodio,
svako zlo uz njega bilo,
lice mu se ocrnilo,
za strašilo cielog svieta,
kao izrod nek se skita,
u kući mu mir nebudi,
i sa djecom nek se stidi.*

*Samo poštenje i sloga
uništiti će prokletoga,
magjarona, prava vraga.
Otić će bez traga!*

*To je žalost i sramota,
al ih vlada zato mota.
Sve na veliko se diže,
zato mora muž da gmiže.
Žena troši žalibože,
više nego muž dat može.*

⁴⁷ Antun Cuvaj, *Ilirski pokret u ubavom našem Zagorju*, *Ju-tarnji list*, 3. veljače 1925.

⁴⁸ Dragutin Rakovac, *eden od glavnih sodelavcev in urednikov Gajevih listov*. HNP, str. 245.

⁴⁹ J. Horvat, *Ljudevit Gaj*, str. 152.

⁵⁰ *Prav tam*, str. 194.

⁵¹ *S polnim nazivom »Domorodno gospojnsko društvo za od-goj sitne djece u narodnom jeziku i domorodnom duhu«. Ustanovile so ga Ivana Čačković, Dragojla Štauduar, roj. Krizmanić in Paulina Krizmanić. Do konca 1842. je k društvu pristopilo še 22 članic. Društvo ni bilo formalno konstituirano in potrjeno.*

⁵² J. Horvat, *Ljudevit Gaj*, str. 195, 196, 314, 315; *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije*, str. 26, 42.

⁵³ *Hrvatski biografski leksikon*, 2. zvezek, Zagreb 1998 (Brlić Jagoda, str. 342).

*da bi jednostavnost bila,
Nebi harala ta sila!*

V zadnjih štirih, zgoraj navedenih kiticah te pesmi je pesnica za precej pogost pojav madžaronstva odkrito obtožila žensko pohlepnost. Slednja naj bi povzročila stisko družinskih mož, ki so, zato da bi pridobili dovolj sredstev za zadovoljevanje potreb svojih boljših polovic, morali zatajevati nacionalni čut in paktirati s sovragi. Ko bi hrvaške ženske bile bolj enostavne in manj zahtevne, potem tudi madžaronska sila ne bi »harala«; tako vsaj meni pesnica.

Ob koncu te pahljače vidnih hrvaških žensk preporodne dobe je vsekakor treba omeniti še eno gospo, ki se je izkazala na področju gospodarstva. Jelisava Bertić, poročena Prasnički,⁵⁴ je ostala v spominu kot podpornica razsvetljevanja ljudstva in morda tudi prva avtorica strokovnih razprav z gospodarskega področja. Svoje precejšnje imetje je uporabila za dvig gospodarske ozaveščenosti ljudstva. V ta namen je tudi potovala po Evropi. Od leta 1853 je sodelovala s časopisom *Gospodarske novine*. Lahko jo tudi štejemo za utemeljiteljico Društva sv. Jeronima. V Bernu je 1867. sodelovala kot delegatka Hrvaško-slovenskega gospodarskega društva.⁵⁵ Posebej se je izkazala tudi leta 1862 z akcijo za pomoč tistim, ki so utrpeli posledice vstaje v Hercegovini in Črni gori.⁵⁶ Ob tem naj samo še omenimo, da se je z gospodarskimi vprašanji ukvarjala tudi Juliana Fodrocy, članica Hrvaško-slavonskega gospodarskega društva.⁵⁷

Zaključek

Različni so načini, na katere so se ženske vključevale v preporodna stremjenja. Najbolj znana in najbolj raziskana oblika aktivnosti je pisanje oz. pisateljstvo. Kljub temu da število žensk, ki so

objavljale svoja dela, ni veliko, so nekatere od njih s svojim delovanjem pritegnile precejšnjo pozornost. V prvi vrsti so to bile Dragojla Jarnević, Anka Vidović in Amalija Brlić, niz drugih pa je tudi prispeval manjše stvaritve. Hrvaška beseda, ki je prihajala z odra, je dosegla mnoge, posebej takrat, ko je prihajala iz ženskih ust. Uspehi žensk, četudi ne vedno veliki, se lahko štejejo za toliko večje, ker je izobrazba, ki je bila ženskam dostopna, bila več kot skromna. Ženska je tudi v gospodarstvu z različnimi poklici presegala okvire svojega doma. V obdobju preporoda se pojavljajo prva ženska združenja, ženske pa sodelujejo tudi pri ustanavljanju in delu različnih društev. V svojem vsakodnevnem življenju so ženske imele priložnost podpirati preporod z vzgojo otrok v narodnem jeziku, odpiranjem svojih salonov »domorodcem« oz. »preporoditeljcem«, s tem da so pomagale možem pri njihovem manifestativnem oblačenju v narodni kroj⁵⁸ in pri številnih drugih aktivnostih.

Preporod je imel nedvomno tudi ženski obraz. Na nas je, da pokažemo, kdo so bile tiste, ki se jih je slavilo in oboževalo kot nosilke nove sreče hrvaškega naroda.⁵⁹

*Prevedel:
Dragan Matić*

Viri

- Janko Drašković: "Riječ plemenitim kćerima Ilirije" v: Barac, Antun: Ilirski pokret, Beograd 1931.
- Imbro Ignjatijević-Tkalac, Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj. Beograd, Zadruga štamparskih radnika »Rodoljub«, 1925-1926, Srpska književna zadruga.
- Dragojla Jarnević, Dnevnik (priredila Irena Lukšić). Karlovac, Matica hrvatska, 2000.
- Dragojla Jarnević, Život jedne žene. Odabrane strane dnevnika (prir. Stanko Dvoržak). Zagreb, Znanje, 1958.

⁵⁴ *Bila je hći upokojenega nadporočnika Josipa (Jakoba Josipa), lastnika posestva Bertičevo pri Orehovici, in Regine Gregoroczy (Gregurevački), ter sestra Vatroslava (Ignaca Josipa) Bertića, matematika in geometra.*

⁵⁵ *Hrvatski biografski leksikon, zvezek 1, Zagreb 1983, (Bertić Vatroslav, str. 713); A. Kassowitz-Cvijić, Josipa Vancaš, str. 65, 66.*

⁵⁶ *Lucija Benyovsky, Dobrotvorna gospojinska (ženska) društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata. Časopis za suvremenu povijest, 30 (1998), 1, str. 73-93; tu str. 77.*

⁵⁷ *A. Szabo, O sudjelovanju žena u hrvatskom narodnom preporodu, str. 117.*

⁵⁸ *Kot rečeno, je eden od načinov izražanja podpore preporodnim stremjenjem bila svojevrstna vojna na področju oblačenja, v kateri so posamezne pripadnice nežnega spola sodelovale z nabavljanjem in nošenjem narodne noše oz. s tem, da so svoje može opremljale s surkami.*

⁵⁹ *Poklade u Zagrebu za ilirskih vremena, Jutarnji list, 22. 1. 1923.*

Literatura

- Antun Barac, Ilirski pokret, Beograd 1931.
- Nikola Batušić, Ilirski pokret i kazalište. V: Hrvatski narodni preporod, Zagreb 1985.
- Gizela Bek, Žena u istoriji Evrope. Od srednjeg veka do danas. Clio, Beograd 2005.
- I. Brlić-Mažuranić, A. Milčinović, Z. Marković, Izabrana djela. Zagreb, Matica hrvatska, Zora, 1968 v zbirki: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 73.
- Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas / pribrao i uredio Antun Cuvaj. 2. ispravljeno i popunjeno izdanje, Zagreb, Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910-1913.
- Antun Cuvaj, Ilirski pokret u ubavom našem Zagorju. Jutarnji list, 3. veljače 1925.
- Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture. Školska knjiga, Zagreb 1980.
- Enciklopedija leksikografskog zavoda. Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966.
- Meghan Hays, "Valjane majke i blage kćeri". Odgoj i izobrazba žena u nacionalnom duhu u Hrvatskoj 19. stoljeća. Otium, 4/1-2, 1996.
- Josip Horvat, Ljudevit Gaj - njegov život, njegovo doba. Zagreb, Liber, 1975.
- Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, knj. 1, Zagreb, 1990.
- Hrvatski biografski leksikon. Svezak 1, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1983.
- Hrvatski leksikon, Naklada leksikon, Zagreb 1996, 1997.
- Hrvatski narodni preporod 1790-1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta. Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Globus, 1985.
- Nadica Jagarčec, Sidonija Rubido Erdödy (1819-1884). Prilog obilježavanju 150. godišnjice prve hrvatske opere "Ljubav i zloba" Vatroslava Lisinskog. Kumrovec, Muzej Staro selo, 1996.
- Marija Jambrišakova, Znamenite žene iz priče i poviesti, Zagreb, 1887.
- Antonija Kassowitz-Cvijić, Josipa Vančaš, ki so jo klicali "Majčica Ilira". Hrvatsko kolo, knjiga X, Zagreb 1929.
- Vanda Ladović, »Zagrebačko gradjansko strelacah društvo ima čast obznaniti ...«, Kaj, 7-8/1974.
- Emilij Laszowski, Plesni redovi iz ilirskog vremena. Iz kulturne povijesti Zagreba, Jutarnji list, 28. 1. 1923.
- Poklade u Zagrebu za ilirskih vremena. Jutarnji list, 22. 1. 1923.
- Agneza Szabo, O sudjelovanju žena u hrvatskom narodnom preporodu : (1835.-1848.). Kaj : časopis za književnost, umjetnost i kulturu; 28 (1995), 4/5; str. 109-121.
- Agneza Szabo, Zagrebački nadbiskup Juraj Haulik i hrvatski narodni preporod (1835-1848). Kaj, 4-5/1994.
- Ivan Trnski, Vjekopis Dragojle Jarnevićeve. Vienac 14 od 3. 4. 1875.
- Divna Zečević, Dragojla Jarnević. Zagreb, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, 1985.
- Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925. Zagreb, »August Cesarec«, 1990; Posebna izdanja (Pretisak izd. iz 1925. god.).

Zusammenfassung

DEN TEUERSTEN PATRIOTINNEN

Bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts war die kroatische Gesellschaft in großem Maße germanisiert. In den höheren Schichten war die kroatische Sprache nicht nur im öffentlichen, sondern auch im privaten Verkehr verschwunden. Ersetzt wurde sie durch die deutsche Sprache und dem auch zuvor verbreiteten Latein. Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts begannen einzelne Personen aus den Reihen des Adels, der Geistlichkeit und des allgegenwärtigen Bürgertums auf dem Feld des Erweckens des kroatischen nationalen Bewusstseins tätig zu werden. Die Zeit zwischen 1835 und 1848 ist eine Schlüsselepoche der kroatischen Geschichte, in der eine Reihe von kulturellen und wirtschaftlichen Institutionen gegründet wurde, was zur Integration der obersten gesellschaftlichen Schichten in die kroatische Nation führte. Die Periode des *preporod*, der sogenannten nationalen Wiedergeburt in Kroatien ist auch jene Zeit, in der Frauen die Barrieren des häuslichen und familiären Lebens überwinden und in die öffentliche Sphäre vordringen, gleichzeitig aber auch die

Zeit der Stärkung des Vereinswesens. Obwohl das Gebären von Kindern und ihre Unterweisung in der Muttersprache als wichtigste Aufgabe der Frau in nationaler Hinsicht galt, verspürten die Männer zunehmend die Bedeutung der Einbindung von Frauen in andere Bereiche des Kampfes um das nationale Erwachen. Daher wandten sie sich in programmatischen Texten an die Damen, denn sie waren überzeugt, dass das Wohlwollen der Frauen eine der wichtigsten Voraussetzungen für jegliche Aktivität war. Den größten Einfluss hatte ein von Graf Janko Drašković geschriebenes Büchlein in deutscher Sprache. Ein interessanter Indikator für die Einstellung der patriarchalen Gesellschaft gegenüber Frauen ist auch eine Grafik, die einige Jahrzehnte später die Erwecker des kroatischen Volkes pries. Ihr Titel lautete „Die Männer der illyrischen Periode“ und lies nicht einmal erahnen, dass sich darauf auch die Schriftstellerin Dragojla Jarnević und die Opernprimadonna Sidonija Rubido Erdödy befanden.

Frauen haben sich auf verschiedene Arten in die nationalen Erweckungsbestrebungen eingefügt. Die bekannteste und auch am besten erforschte Form ist die literarische Tätigkeit. Obwohl die Zahl der Frauen, die ihre Werke publizierten, nicht groß war, haben einige große Aufmerksamkeit erregt, insbesondere Dragojla Jarnević, Anka Vidović und Amalija Brlić. Eine Reihe weiterer Frauen hat kleinere literarische Schöpfungen beigetragen. Obwohl Frauen keine Möglichkeit hatten, unmittelbar am politischen Leben teilzunehmen, brachten sie sich aktiv in die Förderung der Bildung und der Wirtschaft ein. Ihre Stimme erklang auch von den Bühnen, von wo sie die Nationalsprache verbreiteten. In dieser Zeit bekamen Frauen außerdem zunehmend die Möglichkeit, eine bessere Bildung zu erlangen und verschiedenen Berufen außerhalb des Heimes nachzugehen. Auch die Kirche begann Frauen aktiver zur Bildung zu ermuntern.

Die Geschichten einiger Frauen aus unterschiedlichen Milieus – Dragojla Jarnević stammte aus einer bürgerlichen Familie aus der Provinz und gelangte auf der Suche nach Arbeit bis nach Graz und Triest; die erste kroatische Opernprimadonna Sidonija Rubido entstammte der angesehenen Adelsfamilie Erdödy; Josipa Vancaš wurde im geistlichen Umfeld erzogen und heiratete einen Arzt aus Zagreb; Paulina Gaj war die Ehefrau von Ljudevit Gaj, einem der Führer der nationalen Bewegung – die ein ähnliches Schicksal teilten, aber von der Gesellschaft sehr unterschiedlich aufgenommen wurden, bezeugen die verschiedenen Wege der Tätigkeit von Frauen.

In ihrem täglichen Leben hatten Frauen insbesondere folgende Möglichkeiten, die nationale Bewegung zu unterstützen: in erster Linie durch Erziehung der Kinder in der Nationalsprache, durch den Empfang Gleichgesinnter in ihren Salons, die sie zu Klubs eigener Art machten, sowie durch die Unterstützung der Männer bei deren Ankleiden von nationalbewusster Tracht. In der Periode des nationalen Erwachens entstanden auch die ersten Formen von Frauenvereinigungen. Gleichzeitig wirkten Frauen bei der Gründung und Tätigkeit verschiedener anderer Vereine mit.

Es gibt eine Reihe von Themen, die mit der Geschichte der Frauen in der Zeit des nationalen Erwachens verbunden sind und denen eine größere Aufmerksamkeit zu widmen wäre. Der vorliegende Beitrag ist nur ein erster Schritt in diese Richtung. Die kroatische nationale Wiedergeburt hatte zweifellos auch ein weibliches Antlitz. Die an dieser nationalen Bewegung mitwirkenden Frauen wurden als Trägerinnen des neuen Glücks des kroatischen Volkes gepriesen und verehrt, doch mit der Zeit hat man ihren Beitrag zum nationalen Erwachen völlig vergessen.

Schlagwörter: Kroatien, nationale Wiedergeburt, Dragojla Jarnević, Frauenvereinigungen.